

проф. НЕШО ЦАРЕВСКИ
(1920-1994)

РОЛЯТА НА ЗЛАТОТО НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ ВАЛУТНИ ПАЗАРИ¹

THE ROLE OF GOLD IN THE INTERNATIONAL CURRENCY MARKETS

Prof. NESHO TSAREVSKI
(1920-1994)

Abstract: The present paper is dedicated to the 90th anniversary of the birth of Prof. Nesho Tsarevski and represents the Chapter Three N. Tsarevski and M. Stoimenov's textbook "International Currency Relations in Capitalism", "Nauka I izkustvo" Publishing House, Sofia, 1982.

Keywords: Gold, International currency Markets, International Currency relations

¹ Посветена на 90-годишнината от неговото рождение: Трета глава от учебника на Н. Царевски и М. Стоименов „Международни валутни отношения при капитализма“, Наука и изкуство, София 1982 г.

1. ИСТОРИЧЕСКАТА РОЛЯ НА ЗЛАТОТО КАТО НАЦИОНАЛНИ И СВЕТОВНИ ПАРИ ПРЕДИ ОБЩАТА КРИЗА НА КАПИТАЛИЗМА

Като метал златото е известно на човека от преди 6000 години. Още в древни времена започва неговото използване като пари. Предполага се, че преди 4000-5000 години в различните цивилизации златото започва да придобива черти на пари. Първите златни монети са сечени преди 2600-2700 години. Но едва при капитализма златото се превръща във всеобщ еквивалент, с помощта на който се измерва стойността на всички стоки. Благодарение на редица свои преимущества златото успява да измести всички други стоки и метали, които преди него са изпълнявали функциите на пари, и да се наложи като единствен паричен материал в световен мащаб. Най-голям разцвет във функционирането на златото като пари се достига при системата на златния еталон, когато то пряко и непосредствено изпълнява всички парични функции – мярка на стойността,

средство за обръщение, платежно средство, съкровище, световни пари.

В условията на златния монометализъм в главните капиталистически страни златото циркулира непосредствено в обръщението във вид на златни монети. Намиращите се в обръщение банкноти и монети от други метали само отчасти са замествали на пазара златото като негови представители. Централните емисионни банки са били задължени винаги да обменят предявените им банкноти за златни монети по обявеното от закона златно съдържание на националната парична единица.

Златните резерви на капиталистическата държава се използват едновременно за външни плащания при пасивен платежен баланс и като резервен фонд за регулиране на вътрешното парично обръщение на страната.

Златните монети са заемали голяма част от паричната маса в обръщение. Така например през 1913 г. около 1/3 от състава на паричното обръщение в капиталистическите страни се пада на златните монети и 2/3 на банкнотите. За

да обслужват паричното обръщение, централните банки концентрират в себе си значителен златен резерв.

В условията на златния еталон наред с централизираните държавни златни резерви съществуват значителни златни резерви и в частния сектор – частни банки, организации и физически лица. Частните златни резерви играят същата икономическа роля, каквато изпълняват и централизираните резерви. При необходимост от увеличаване количеството на парите златото от тях се влива в паричното обръщение, а при необходимост от неговото съкращаване част от монетите в обръщение се изтеглят в частните съкровища. При това до края на XIX в. в частните съкровища се е намирало повече злато, отколкото в държавните.

В условията на златния еталон златото в качеството си на всеобщ еквивалент реално изпълнява функцията мярка на стойността. Цените на всички стоки се определят в зависимост от тяхната стойност и стойността на златото, съдържащо се в националната парична единица. К. Маркс подчертава, че в условията на златното обръщение покачването на цените на стоките е възможно само в случай, че се повиши тяхната стойност или ако се снижи стойността на златото. „При неизменна стойност на парите, пише той, общо повишаване на стоките цени може да стане само при условие, че се повишат стойностите на стоките; при неизменна стойност на стоките – ако се понижи цената на парите.”

На международния пазар златото изпълнява функцията на световни пари: а) всеобщо покупателно средство; б) всеобщо платежно средство и в) всеобщо въплъщение (материализация) на общественото богатство. Като всеобщо покупателно средство златото се използва в случаите, когато с него се извършва непосредствена покупка на стоки от чужбина. До такива покупки в международната практика се прибегва при изключителни случаи – големи

природни бедствия, войни и т.н. Като всеобщо платежно средство златото се използва в случай на пасивно салдо на платежния баланс, когато се налага да се изнесе златото от страната в чужбина за погасяване на този пасив. Това е основната роля на златото като световни пари. Златото е единственото универсално средство, с което може окончателно да се погаси даден дълг към чужбина. За осигуряване на своята платежоспособност към чужбина всяка страна създава необходимите и златни резерви (златно съкровище), които се концентрират в централната емисионна банка или друг правителствен орган и се използват само при особени обстоятелства. При пасивен платежен баланс страната разходва част от златните си резерви, а при активен платежен баланс отново ги попълва.

Като всеобща абсолютна материализация на богатството въобще златото функционира в международния оборот при географското му преместване от една страна в друга, без да се променя неговия собственик. Такова пренасяне на злато от една страна в друга се извършва при несигурно политическо положение, при революционна ситуация, при очакване на военно нападение, при залагането му в чужбина, за да се получи кредит, и т.н. Така например в навечерието на Втората световна война голямо количество злато беше пренесено от Европа в САЩ. Голямо количество злато се съхранява от чужденци в Швейцария.

В условията на златния еталон златото изпълнява ролята на всеобщ еквивалент и на международния пазар, където във функцията си мярка на стойността то измерва стойностите на стоките. Въз основа на съпоставката на стойността на златото и интернационалната стойност на стоките се формират международните цени на стоките. Тук следва да се отбележи, че поради особената роля на златото на международния пазар то има само интернационална стойност, с която

участва при измерването на стоковите стойности и формирането на цените както на вътрешните национални пазари на отделните страни, така и на международния пазар. Това не означава, че производителства на труда във всички златодобиващи страни е еднаква. Но за общественонеобходимите разходи за неговото производство във всички страни се считат тези, които отговарят на интернационалната му стойност. Това е така, защото златото свободно циркулира в международния оборот и позволява съпоставяне на валутите на отделните държави, а страните, които го произвеждат, са много малко. Болшинството страни не произвеждат злато или го произвеждат в такива малки количества, които не оказват влияние върху световното му количество. Основното използване на златото като средство за погасяване на пасивните салда на платежните баланси между страните обективно изисква неговата оценка да се извършва по единна стойност, каквато може да бъде само интернационалната стойност. Използването на интернационалната стойност на златото се налага и от необходимостта да се съпоставят златните паритети на националните валути върху единна стойностна основа. Иначе не би съществувала единна основа за стойностна съпоставка на различните валути при техния взаимен обмен и при международната търговия.

Използването на златото като паричен метал, като основа на паричното обръщение в отделните страни и на международните плащания в условията на златния еталон изигра положителна роля за продължително поддържане стабилността на валутите, а чрез това и за формирането и развитието на международния пазар и на международната валутна система на капитализма. „Свободата на операциите със злато, пише С. М. Борисов, е способствувала за универсализация на стойностните и ценови пропорции на стоковото производство и на

обръщението не само в отделните страни, но и в международен мащаб. На базата на свободното златно обръщение се сформира и укрепна нервната система на капитализма – неговата кредитно-банкова система. Свободната циркулация на златото по цял свят послужи като основа за развитието на международните парични отношения, които постепенно се оформиха във валутна система на капитализма. Страните, които съставяха ядрото на капиталистическата стопанска система, благодарение на свободата на златното обръщение успяха в течение на сравнително продължителен период да запазят стабилността на валутните си курсове, което също има немаловажно значение за развитието на международните икономически отношения.”

За изясняване ролята на златото в националните парични системи и в международната валутна система на капитализма е необходимо да се посочи икономическият характер на циркулацията на златото във вътрешните и в международните плащания до настъпването на общата криза на капитализма и кризата на капиталистическата валутна система. Неикономическите фактори в движението на златото на вътрешния и международния пазар са действували изключително рядко и винаги са имали второстепенно значение. Основната част от конкретните външноикономически сделки се извършва от частния капиталистически сектор, който сам и непосредствено осъществява и съпътстващите ги международни плащания. Държавата и подчинените и органи, като централните банки и др., не участвуват в международните плащания и не се намесват в тях. Само в епизодични случаи и в незначителни мащаби държавните органи са се намесвали в този платежен оборот. Целият международен валутен оборот е съсредоточен в частните субекти на капиталистическото стопанство. Частните

фирми, банки и физически лица, които непосредствено участвуват във външноикономическите сделки, самостоятелно и без държавен надзор извършват и всички необходими валутни операции, произтичащи от външната търговия, движението на капиталите и кредитите, ползуването на услугите и т.н. Международните плащания в епохата на свободното златно обръщение са изцяло сфера на господството на частното капиталистическо предприемачество, управлявано от стихийните пазарни сили и механизми. Никакви препятствия не са съществували да се заплаща със злато по международните задължения. Само икономическите интереси са подбуждали участниците в международния платежен оборот да избират средствата за плащане, да дават предпочитание на златото или на отделните национални валути. Държавната намеса във валутната сфера се е налагала рядко, и то като спомагателна сила. Тази намеса се е ограничавала обикновено с дейността на централната банка, която при необходимост е провеждала девизна и дисконтна политика с цел създаване на по-благоприятни условия за дейността на частния сектор в капиталистическата икономика.

2. ДЕМОНЕТИЗАЦИЯ НА ЗЛАТОТО В УСЛОВИЯТА НА ОБЩА КРИЗА НА КАПИТАЛИЗМА

В условията на империализма и общата криза на капитализма коренно се изменят условията за функциониране на златото в националните икономики и в международния оборот. Още в началния стадий от развитието на империализма подчертано се наблюдава тенденция към постепенно одържавяване на златните резерви в капиталистическите страни, тяхното централизиране в трезорите на централните банки. През целия XIX в. частните монетни фондове неколккратно превишават централизираните златни резерви, но се наблюдава постепенно засилване на

вторите за сметка на първите. Така например циркулиращата в парично обръщение на САЩ, Англия и Франция златна маса (намираща се в частния сектор) през 1815 г. е превишавала 23 пъти държавните златни резерви на тези страни. През 1872 г. това превишение е само 4 пъти, а през 1892 г. – 2 пъти. През 1913 г. централизираните златни резерви на всички капиталистически страни възлизат на 7300 т, а в наличното обръщение и частните трезори се намират 5900 т. По такъв начин още преди началото на общата криза на капитализма централизираните златни резерви – собственост на държавите, вече превишават количеството на златото, намиращо се в частния трезор.

Това преразпределение на монетарното злато дава възможност на буржоазната държава по-активно да се намесва в операциите с жълт метал. В началото на XX в. се извършва известно, макар и условно разграничаване на функциите на централизираните златни фондове на държавата и златото в частния сектор. Централизираните резерви все повече се използват като средство за обслужване на международните плащания и за уравнивяване на платежните баланси, а златото в частния сектор се използва преди всичко за нуждите на вътрешното парично обръщение.

Настъпването на общата криза на капитализма и Първата световна война засилват рязко процеса на одържавяване на монетарното злато във всички капиталистически страни. Докато през 1913 г. на частните монетарни фондове се падат 45% от монетарното злато в света, през 1918 г. този дял спада до 25%, през 1925 г. – 13% и през 1928 г. – 8%. Световната стопанска криза 1929-1933 г. завършва процеса на одържавяване на монетарното злато в капиталистическия свят. По време на Втората световна война всички капиталистически държави окончателно концентрират монетарното злато в свои ръце и въвеждат по същество държавен

монопол върху собствеността и използването на златото.

По такъв начин в течение на по-малко от 30 години златото е изтеглено изцяло от вътрешното парично обръщение на всички капиталистически страни, възприема се система на неразменни за злато книжни пари, държавното съкровище поглъща всички монетарни златни фондове.

Одържавяването на златото и неговото изтегляне от паричното обръщение в отделните страни е резултат от развитието и господството на държавномонополистическия капитализъм. В условията, когато буржоазната държава все по-активно се намесва в целия възпроизводствен процес, от производството до обръщението и разпределението, операциите със злато също така неизбежно се превръщат в обект на държавно регулиране. След концентрацията на монетарното злато в ръцете на държавата операциите с този метал придобиват държавен и международен характер. Това внася качествено нов елемент във функционирането на златото. Операциите със злато се подчиняват не на непосредствените икономически интереси на отделните частни участници в стопанския оборот на вътрешния и международен пазар, а на политическите, военностратегическите и други интереси на буржоазната държава. Частнокапиталистическата свобода на сделки и операции със злато по такъв начин е заменена с държавен монопол върху златото.

Първото и основно изменение на валутната система на капитализма, последвало в резултат на пълното одържавяване на монетарното злато, е изтеглянето на златото от вътрешното парично обръщение и преминаването към неразменни книжни пари. Ако през 1913 г. близо 1/3 от паричното обръщение в капиталистическите страни все още продължава да се обслужва от златни монети, през 1928 г. този дял

спада до 5%, а в навечерието на Втората световна война златото вече окончателно напуска вътрешното парично обръщение на всички капиталистически страни.

След одържавяването на монетарното злато голяма част от намиращото се до тогава в частни лица злато (било като монети в обръщение, било като частни съкровища) не се връща в държавното съкровище. То си остава в частни ръце. Към него ежегодно се прибавят нови количества злато, което частни лица закупуват от текущо производство и тезаврират. Според различни оценки в частните тезаврационни натрупвания в капиталистическия свят се намират около 29 000 т злато. Но икономическата роля на златото, намиращо се в частни ръце, сега е коренно различна от периода преди общата криза на капитализма. В условията на златния еталон златото в частни ръце е непосредствено свързано с паричното обръщение в страната и с международните плащания. То изпълнява ролята на частни монетни фондове, които служат за извършване на плащания по търговски и други сделки. Една част от него временно се оттегля от паричното обръщение, но играе ролята на частно съкровище. Златото от тези частни съкровища се влива в паричното обръщение и го попълва, когато има нужда от по-голямо количество пари за обслужване на оборота. При съкращаване на необходимото за обръщението количество пари част от златните монети автоматически се оттеглят и изпълняват функцията на съкровище.

В условия на книжнопаричното обръщение намиращото се в частни ръце злато няма връзка с паричното обръщение и е превърнато в тезаврационно съкровище. По своето икономическо значение частната тезаврация в условията, когато господствуват книжните пари, коренно се отличава от натрупването на частни

съкровища при свободното златно обръщение. При златния еталон частното съкровище се проявява в монетната си функция и е част от паричния механизъм на страната, служи за попълване и отливане на намиращите се в обръщение златни монети. То допълва държавното златно съкровище. И частното, и държавното злато се използва за монетарни цели. В съвременните условия златото в частно владение престава да обслужва както вътрешното, така и международното движение на стоките, капиталите и услугите. То отпада от паричния механизъм, изгубва от монетните си функции. Този процес на отмиране на монетните функции на златото се нарича демонетизация. „Продължавайки своето физическо битие във вид на монети или монетарни слитъци, тезаврираното злато фактически губи своята обществена, икономическа функция на паричен материал. Демонетаризирайки се, т.е. лишавайки се от свойствата на всеобща стока – пари, златото в ръцете на частните тезавратори се превръща просто в стока, но сбоеобразна стока.”

В условията на общата криза на капитализма и кризата на капиталистическата валутна система качествени изменения настъпват и в ролята на централизираните златни резерви. В миналото златните резерви на централните емисионни банки изпълняват три основни функции: 1) резервен фонд за извършване на международните плащания, т.е. резервен фонд от световни пари; 2) резервен фонд за вътрешното парично обръщение; 3) резервен фонд за обмяна на банкнотите. В последната си функция златният резерв служи като покритие (обезпечение) на намиращите се в обръщение банкноти.

С отменянето на златния еталон последните две функции на златните резерви отпадат. Златното съкровище на държавата вече не се използва за сечене на златни монети, с които да се попълва паричното обръщение.

Златните монети не участвуват в непосредственото обслужване на стопанския оборот. Златното съкровище не се използва и за обмен на банкнотите за злато, тъй като този обмен е вече прекратен. В периода до Втората световна война, както и след нея до началото на 70-те години, редица страни поддържат по закон определено златно покритие на емитираните банкноти, но това има чисто формален характер. Нито една централна банка не изкупува своите банкноти за злато.

Процесът на отмиране на посочените две функции на златните резерви на капиталистическите страни не протича гладко и праволинейно. Това е напълно естествено, като се има пред вид, че става дума за коренно изменение на ролята на златото, което се е наложило исторически като паричен метал при капитализма. Неговите удобства и предимства, както и силата на традицията не могат да не създават сериозни трудности пред развитието на процеса на демонетизация. Пораждаха се и се пораждат също така остри противоречия между самите капиталистически страни, между отделните монополистични групировки и т.н. В периода между двете световни войни са правени сериозни опити да се възстанови предишната роля на златото. През 20-те години са въведени острите форми на златния стандарт – златнокулчевия и златнодевизния стандарт, които окончателно се разпадат в резултат на световната стопанска криза 1929-1933 г. и съпровождащата я световна валутна криза. Друг опит за връщане към златния еталон е образуването през 1933 г. на златния блок начело с Франция, в който влизат още Италия, Швейцария, Холандия, Белгия и Полша. Тези страни запазват системата на златния еталон, като продължават да обменят националните си валути за злато. Но под ударите на кризата този блок се разпада през 1935 г.

Независимо от трудностите и противоречията процесът на постепенно

ограничаване паричните функции на златото (демонетизацията) си пробива път. До 1913 г. и частично до 1929 г. 44 държави разрешават пряка или косвена обмяна на банкнотите за салато. По време на кризата 1929-1933 г. над 30 от тях се отказват от този обмен, сред които са и всички водещи империалистически страни с изключение на Франция. През следващите няколко години към тях се присъединяват и останалите страни. По такъв начин в навечерието на Втората световна война системата на златния еталон е окончателно отменена в целия капиталистически свят, емисията на парични знаци и регулирането на паричното обръщение се откъсват от златната си основа, златните резерви на всички капиталистически страни престават да се използват за сечене и пускане в обръщение на златни монети, както и за обмен на банкнотите за злато. Златните резерви не служат за обезпечение на паричната маса в обръщение, макар и формално по законите на много страни такова обезпечение да се изисква. Болшинството страни все още обявяват със закон златно съдържание на своите валути, но то няма никакво реално икономическо значение.

Задълбочаването на кризата в капиталистическата валутна система в следвоенния период тласка капиталистическите страни още по-силно по пътя на демонетизацията. Отменени са и формалните белези на връзката на паричното обръщение със златото. Пример в това отношение дават САЩ. През 1945 г. те намаляват законното златно обезпечение на долара от 40 на 25%. През 1965 г. САЩ премахват златното покритие за долларите депозити, като го запазват само за банкнотите в обръщение. Няколко години по-късно те се отказват въобще да поддържат каквото и да било златно покритие на долларите емисия.

Процесът на откъсване на капиталистическите валути от златната им основа окончателно завършва с

решението, взето в Ямайка през януари 1976 г. и влязло в сила от 1 април 1978 г., да не се обявява повече златно съдържание на валутите, а техният курс да се базира на Специалните права за тираж (СПТ). Последните от своя страна също така престават да имат обявено златно съдържание, а стойността им се определя въз основа на валутната кошница, в която влизат 16 капиталистически валути. Впоследствие броят на валутите в кошницата бе ограничен до пет.

И така в резултат на продължителния процес на демонетизация на златото капиталистическите валути са окончателно откъснати от него. Те престават да се обменят (конвертират) за злато и нямат златно съдържание. Златните резерви на държавата не се използват за покритие на вътрешната банкнотна и книжнопарична емисия.

А какво става с функцията на централизираните златни резерви като резервен фонд за осъществяване на международните плащания, т.е. резервен фонд от световни пари? Функцията на златото като световни пари по същество включва всички функции на парите, но изпълнявани не вътре в отделните страни, а на международния пазар, в плащанията между страните. К. Маркс разкрива по следния начин функцията на златото като световни пари: „Световните пари функционират като всеобщо платежно средство, всеобщо покупателно средство и абсолютна обществена материализация на богатството изобщо.” Редица икономисти обособяват посоченото от Маркс функциониране на златото като световни пари на три подфункции. Подфункцията на златото като всеобщо покупателно средство на международния пазар вече е опаднала. Никой не купува стоки в чужбина за злато. Покупките се заплащат с кредитни пари – чуждестранна или национална валута. Даже страните – производителки на

злато, като ЮАР и други, не купуват вносни стоки със злато. Те продават златото за определена чужда валута, с която купуват необходимите им вносни стоки. По същия начин постъпват и тези страни, които трябва да продават злато от своите резерви и след това с получената валута осъществяват внос и извършват други плащания.

Най-широко приложение в миналото е имала подфункцията на световните пари като всеобщо платежно средство. К. Маркс изрично подчертава, че „функцията на средство за плащане, средство, служещо за разчет по международните баланси, преобладава”. В тази си функция, макар и много ограничено, златото се използва и сега. Данните показват, че в основната си част пасивните салда на платежните баланси на капиталистическите страни се погасяват не със злато, а с различни конвентуруеми валути и предимно с резервни валути. След въвеждането на СПТ голяма част от пасивните салда се погасяват с тези международни кредитни пари. Особено голямо разпространение получи практиката на капиталистическите страни да си оказват взаимна помощ чрез кредити в национални валути, с помощта на които се погасяват пасивните салда на платежните им баланси. От началото на 70-те години златните резерви на капиталистическите страни почти не се използват за погасяване на пасивните салда на платежните баланси. За целия следвоенен период САЩ са извършили външнотърговски и платежен оборот с чужбина за стотици милиарди долари, а пасивното салдо на платежния им баланс в отделни години е превишавало 30 млрд. дол., докато изнесеното в чужбина злато от тяхното съкровище за тези 35 години възлиза само на около 14 млрд. дол. по официална цена. Само за четири години - от 1970 до 1973 г. – дефицитът на платежния баланс на САЩ възлезе на 55,7 млрд. дол., от които 50,7 млрд. бяха покрити с долари, 2,8 млрд. с чужди валути и само 2,3

млрд. - с износ на злато. Оттогава САЩ въобще не ползват златните си резерви за погасяване пасива на своя платежен баланс. Аналогично е положението и в другите империалистически страни.

Изводът е, че използването на златото като всеобщо платежно средство е почти прекратено. Златните съкровища на централните банки вече са замразени и не участвуват в международния платежен оборот.

Въпреки очевидните качествени изменения в ролята на златото на вътрешния и на международния пазар сред икономистите се води дискусия относно неговата демонетизация. Централният дискуссионен проблем се свежда до това - изпълнява ли златото в сегашните условия функцията мярка на стойността, възможна ли е неговата пълна демонетизация? Този дискуссионен въпрос не е решен и сред икономистите-марксисти. Едни от тях застават на становището, че златото не изпълнява повече функцията мярка на стойността както на вътрешния, така и на международния пазар, че то е демонетизирано. Независимо от това, че някои от тях считат, че този процес е окончателно завършен, а други – че той все още продължава, към тази група икономисти могат да се причислят Г. Солюс, Г. Матюхин, С. Борисов, И. Хагелмайер, Т. Вълчев и др. Към другата група икономисти, които отричат възможността за пълна демонетизация на златото и считат, че то продължава да изпълнява паричните си функции, се отнасят М. Атлас, Л. Красавина, Ю. Константинов, А. Лемниц, Д. Порязов и др.

Известно е, че К. Маркс извежда функцията мярка на стойността от факта, че златото реално участвува в паричното обръщение във вид на звонкова монета, че то пряко и непосредствено съпоставя своята стойност със стойността на стоките и по такъв начин определя цените на стоките. К. Маркс подчертава, че „единството на мярка на стойността и средство за циркулация е пари”.

Изследвайки функцията на златото като мярка на стойността в „Капиталът”, К. Маркс заключава: „...златото функционира като мисловна мярка на стойността само защото в разменния процес то вече се движи като парична стока. Затова зад мисловната мярка на стойностите следователно дебне сухата пара.”

В условията, когато златото е изтеглено от вътрешния и международния оборот, а държавните златни съкровища са замразени и с тях не се извършват почти никакви платежни операции, няма основание да се поддържа тезата, че златото продължава да изпълнява парични функции, в т.ч. и функцията мярка на стойността на вътрешния и международния пазар. Стойността на стоките се измерва с помощта на книжнопаричен мащаб. Вътрешните и международните цени на стоките се изразяват в книжнопарични единици, в които се изразява даже и цената на самото злато.

Доказателство за това, че златото не играе ролята на мярка на стойността, е преди всичко фактът, че динамиката на вътрешните цени на стоките в капиталистическите страни, както и динамиката на международните цени нямат връзка с изменението на производителността на труда в златодобива и със стойността на златото.

Известно е, че в съответствие на решенията на Бретън-Уудската конференция от 1944 г. МВФ в течение на повече от 25 години провежда политика на неизменна цена на златото (35 дол. за тройунция). Въпреки че цените на стоките както и в отделните страни, таки и на международния пазар се покачват доста много, цената на златото остава неизменна и на ниско равнище. Това спомага за засилване на спекулациите със злато. За да предотвратят този процес и да задържат на ниско равнище цената на златото, САЩ и още седем западноевропейски

страни през 1961 г. образуват така наречения „златен пул”. На пула е възложена задачата чрез интервенции да поддържа официалната цена на златото на лондонския пазар. Под натиска на сепкулативното търсене на злато златния пул не издържа и през 1968 г. е разпуснат. Главните капиталистически страни се споразумяват да прилагат официалната цена на златото при операции със своите златни резерви, а цената на лондонски златен пазар да не се регулира. Централните банки поемат задължение да не попълват повече златните си резерви с покупка на злато от свободния пазар. По такъв начин влизан в действие две цени на златото: официалната – за централните банки и държавните съкровища, и свободна - за операциите на нерегулирания пазар. Разликата между двете цени през отделни периоди е доста голяма. Така например по време на кризата на долара през 1973 г. свободната цена на златото надхвърли 130 дол., което е три пъти повече от официалната цена.

През 70-те години настъпват нови изменения в регулирането и движението на цената на златото. През ноември 1973 г. на среща в Базел ръководителите на централните банки на САЩ, ФРГ, Великобритания, Италия, Белгия, Холандия и Швейцария вземат решение да отменят задължението си от март 1968 г., съгласно което трябва да се въздържат от продажба и покупка на злато на свободния пазар. Това слага край на двойната цена на златото, въпреки че официалната цена (42.22 дол. за тройунция) формално не е отменена. През януари 1976 г. в Ямайка е постигнато съгласие да бъде отменена официалната цена на златото и да се пристъпи към постепенно ликвидиране на златните наличности на МВФ. С поправката на устава на МВФ през 1978 г. на членуващите в тази организация страни се разрешава да купуват и продават злато на свободния пазар. Но само САЩ и Португалия се възползват

от това право и започват да продават по свободна цена злато от своите резерви. Другите капиталистически страни все още се въздържат от тези операции. Покупко-продажбите на злато започват да се осъществяват единствено по свободни цени, образуващи се на пазара в зависимост от предлагането и търсенето.

Кризисните сътресения на капиталистическото стопанство, пристъпите на кризата на международната валутна система, хроничната световна инфлация, валутното неравновесие и честите пасиви на платежните баланси на множество капиталистически и развиващи се страни, както и редица други фактори довеждат не само до рязко покачване цената на златото, но и до чести и големи колебания в нейното движение. Резките колебания на цената на златото не могат да се обясняват само с издръжките на неговото производство и с неговата стойност. В много по-голяма степен цената на златото се колебае в резултат на действието на конюктурни и спекулативни фактори. През 1973 г. цената на златото на свободния пазар достига 130 дол. за тройунция. През август 1979 г. цената на златото е около 280 дол. за тройунция, а през октомври с. г. - 430 дол. На 15 януари 1980 г. тя се покачи до 850 дол., през март спадна на 470 дол., през септември с. г. отново се покачи на 720 дол. и до края на годината не падна под 600 дол. Според някои прогнози до края на 80-те години цената на златото ще достигне 1500 дол. за тройунция. Тези данни показват, че скокообразното изменение на цената на златото нагоре и надолу не може да се обясни нито с изменения в неговата стойност (производителността на труда в златодобива), нито с инфлационното обезценяване на валутите и в частност с обезценяването на долара. В рамките на 1980 г. не са настъпили съществени изменения в производителността на труда в златодобивната промишленост,

които да обяснят тези резки скокове на цената на златото. Що се отнася до инфлационното обезценяване на долара, то без съмнение оказва влияние върху цената на златото, изразена в тази валута. Но инфлационното обезценяване на долара е хронично, непрекъснато явление, което се развива едновременно. Обратни явления, предизвикващи повишаване на неговата покупателна сила, не се наблюдават. А цената на златото ту рязко се покачва, ту силно спада. Това показва, че върху нейното движение оказват силно влияние и други фактори, породени от кризата на капиталистическата валутна система.

Независимо от това, какви фактори въвн от стойността на златото предизвикват рязкото и често изменение на неговата цена, безспорно е обстоятелството, че в тези условия златото не може да се използва за всеобщ еквивалент, в който да измерват стойността си всички останали стоки. Неговата демонетизация е очебиен факт. Златото е престанало да бъде ценообразуващ фактор както в националните рамки на отделните страни, така и на международния пазар. Данните за златодобива показват, че производителността на труда в този отрасъл поради редица природни и икономически условия расте по-бавно, отколкото производителността на труда в другите стопански отрасли. При тези условия би следвало да се очаква понижаване на вътрешните и международните цени на стоките. В действителност се наблюдава обратна картина – цените на всички стоки постоянно нарастват.

Макар и изгубило основните си функции (мярка на стойността, всеобщо покупателно средство, всеобщо платежно средство), златото все още продължава да остава, и то в много големи количества, в държавните съкровища. Някои автори считат, че централизираните златни запаси на капиталистическите страни

продължават, макар и ограничено, да изпълняват ролята на съкровище или функцията на съхранение на стойността в ликвидна форма. Други икономисти отричат тази роля на златните резерви и считат, че те играят ролята на резервен актив и гаранционно-застрахователен фонд на международни плащания.

Без да се влиза в дискусия по тези становища, следва да се подчертаят два съществени момента. Първо, златото все още не е обикновена стока, което признават всички автори. То е бързо ликвидна стока, която може да се използва винаги за срочно уреждане на международни задължения и за покриване пасива на платежния баланс. То има широко приложение в редица промишлени издерия. То не губи никога потребителската си стойност, затова материализираното в него богатство може да се запази за неограничено време. Златото може да се използва като залог за получаване на изгодни условия на кредити от чужбина, което широко прилагат някои страни, като Италия, Португалия и др. Второ, въпреки тези му предимства, които го очертават като особено ценна и бързоликвидна стока, в съвременните условия златото е силно ограничено във функцията си на съкровище. Съкровището по своето икономическо предназначение представлява резерв за вътрешното парично обръщение и за международните плащания. При положение, че златото в съвременните условия не се използва практически нито за обслужване на вътрешното парично обръщение, нито непосредствено за международни плащания, златните резерви на централните банки не могат да изпълняват типичните за съкровището парични функции. Затова материализацията на богатството и запазването на стойността в ликвидна форма, колкото и полезни да са за дадена страна, не дават основание да се счита, че златото в тази си форма изпълнява парични функции.

Демонетизацията на златото не е нито случаен, нито предизвикан от субективни политически и други фактори процес. Тя е закономерно явление, обусловено от обективното обществено развитие и разстежа на производителните сили на съвременния капитализъм. В условията на силно развитата банкова система и достигнатите грамадни размери на вътрешен и международен стопански оборот възниква обективна възможност обществото да се освободи от златните пари и да премине към кредитни пари без металическа основа. Поддържането на златно обръщение при наличие на оборот, възлизащ на астрономически суми, би изисквало наличие на колосално количество злато в обръщението. Преминаването към книжнопаричната система поевтинява изключително много издръжката на паричното обръщение, което винаги е било обективна необходимост. Важен фактор, който ускори демонетизацията на златото и преминаването към книжнопаричната система, е държавномонополистическото регулиране.

Държавномонополистическият капитализъм се нуждае от управляема парична и валутна система, която му позволява да я използва по-активно за регулиране на икономиката. Доколкото златнопаричната система е трудноуправляема, капиталистическите страни с различни средства ускоряват обективния процес на демонетизация на златото. За ускоряването на този процес спомогна много и възприетото след Втората световна война международно регулиране на валутно-финансовите отношения. За тази цел бяха използвани МВФ, другите международни организации, множеството съглашения между капиталистическите страни, приети под натиска на САЩ, и т.н.

3. СВЕТОВЕН ДОБИВ, ПОТРЕБЛЕНИЕ И РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЗЛАТОТО

По приблизителни оценки за цялата история на добив на злато, започнала преди около 6000 години, човечеството е произвело около 90 хил. т от този метал. Това злато би се събрало в помещение с кубическа форма със страна 16,5 метра, т.е. в една средна читалищна сграда. Стойностно оценено обаче, това количество злато по сегашни цени се равнява на около 2500 млрд. долара.

Въпреки че добивът на злато има история от няколко хиляди години, основната част от златото е произведено през XX в. В докапиталистическите формации добивът на злато е бил незначителен. Едва през XVIII в. започва усилено производство, когато средногодишният добив достига 20-30 т, половината от който е принадлежал на Бразилия. През първата половина на XIX в. основен производител е Русия. Рязко увеличаване на добива на злато

настъпва след откриването на големите залежи в Калифорния (1848г.), Австралия (1851г.) и Южна Африка (1860г.), когато годишното производство достига 150-200 т. Общо до края на XIX в. в света е произведено 16-18 хил. т злато.

До 1913 г. основен производител на злато в света е САЩ, следвани от Южна Африка и Австралия. От началото на Първата световна война първо място неотлъчно заема Южна Африка. Характерно е, че след Втората световна война добивът на злато в основните капиталистически страни-производителки (без Южна Африка) системно пада. Единствено в ЮАР, където златодобивът е един от основните стопански отрасли, неговото производство отбелязва след войната увеличение и се задържа на много високо равнище. През целия следвоенен период ЮАР запазва първо място в световния добив на злато. Тя дава около $\frac{3}{4}$ от цялото производство на злато в капиталистическия свят.

Таблица 2

Производство на злато в главните златодовиващи капиталистически страни (в тонове)

Година	Южна Африка	Канада	САЩ	Австралия	Други страни	Всичко **
1940	436.9	165.9	151.4	51.1	359.7	1165.0
1970	1000.4	74.9	54.2	19.3	122.4	1271.2
1980	675.1	49.0	27.6	17.4	170.9	940.0

* Вкл. Ботсвана

** Без СССР, Източна Европа и КНДР

Не съществува пълна статистика за точното разпределение на златото по основните канали на неговото потребление. Най-точни са данните за количеството злато, намиращо се в държавните съкровища. През 1938 г. централизираните златни резерви на капиталистическите страни са възлизали на 23 хил. т. През следващите години те се изменят, както следва (в хил. т): 1948 г. – 30.7; 1960 г. – 36.0; 1970 – 35.5; 1976 г. – 26.3; 1979 г. – 35.4 и 1980 г. – 35.2. За

отбелязване е, че златинте резерви на капиталистическият свят в следвоенния период почти не нарастват. През последните 15-20 години тяхното количество е почти неизменно. Това показва, че основната част от новопроизвежданото злато постъпва не в държавните съкровища, а в други канали на потребление. Това е също така показател за ограничаване на ролята на държавните златни съкровища като израз на процеса на демонетизация на

златото. Най-големи златни резерви в края на 1979 г. притежават следните страни (в т): САЩ – 8300, ФРГ – 2950, Швейцария – 2750, Франция – 2540, Италия – 2080, Япония – 740, Канада – 680, Великобритания – 560.

През последните години статистиката в капиталистическите страни посочва много големи суми на златните резерви във валутна оценка. Това е резултат от възприемането на пазарните цени на златото като основа за оценка на златните резерви. Един и същ физически обем злато се оценява в много по-голяма парична сума.

Друга сфера на използване на златото са частните тезаврационни натрупвания. По груба оценка тезаврираното в частни ръце злато в капиталистическия свят възлиза на около 27 хил. т. Голяма част от това злато се намира в Индия и Франция – по 5-6 хил.т. Значително количество от тезаврираното злато се намира в ръцете на богатите слоеве от Близкия Изток и други райони. Напоследък се засили тезаврацията на злато във вид на монети, които се сечат в много страни и се продават на частните тезавратори. За сечене на златни монети през 1969 г. са изразходвани в капиталистическите страни 25 т злато, 1976 г. – 185 т, 1979 – 290 т. Около половината от това злато е

използувано за сечене на монети в ЮАР. Значително количество монети са изсечени във Великобритания и Чили. Тези монети се купуват от частни лица за тезаврация и не влизат в паричното обръщение. Тезаврирането на злато от частни лица се засилва в резултат на хроничната инфлация, която обезценява капиталистическите валути. В златото голяма част от едрата и средната буржоазия намира сигурно влагане на своите богатства и спестявания и предпазването им от обезценяване.

На трето място по поглъщане на злато е промишлеността и занаятчийството, които го преработват в бижутерийни изделия, детайли за различна апаратура, зъбни протези, часовници и т.н. Особено много злато по тази линия поглъщат САЩ и Швейцария. Предполага се, че в тази сфера са погълнати около 20-25 хил. т. злато. Златото в бижутерийните изделия удовлетворява известни естетически потребности, но служи и като средство за изтъкване на материалното състояние и същевременно за материализиране и запазване на богатството. През последните години се засили потреблението на злато в някои нови промишлени отрасли, като електрониката, електротехниката и др.